

Проф. др Раденко С. Круљ

ВЕЛИЗАР НЕДОВИЋ

Три деценије проведене у педагошком деловању на овој високој научној институцији, оправдан је повод за подсећање наше педагошке и културне јавности на допринос Велизара Недовића савременим учењима о образовању и васпитању. Он је истрајавао, упркос веома променљивим околностима у којима је Факултет радио, на преданом уважавању потреба Факултета, посебно студената да ту стичу савремено педагошко образовање.

В. Недовић је рођен 1928. године у Бистрици код Бијелог Поља. У свом месту, у Бијелом Пољу и у Беранама био је ученик основне школе, ниже и више Гимназије, да би Учитељску школу завршио у Херцег Новом, а Филозофски факултет, у својству редовног студента на Универзитету у Загребу. По завршетку школовања упослиће се у Новом Пазару, који га је привукао не само из зваичајних разлога већ и са мотивом да ради у тамошњој Учитељској школи која је припремала учитеље за подручје негдашњег Санџака, односно области старе Рашке. Ту ће стицати прва наставничка искуства, додајући их краткотрајном искуству које је стицао најпре у својству учитеља, потом наставника математике и немачког језика у основној школи. Радио је као професор логике, филозофије и психологије у Гимназији, као професор и директор Учитељске школе у Новом Пазару до 1960. године. Из Новог Пазара је премештен на дужност директора Среско просветно - педагошког завода, касније Завода за унапређивање образовања и васпитања у Краљеву, где ће обављати и више јавних функција у области културе и образовања. Још у својству директора Завода, позван је за професора Више педагошке школе у Нишу, у оквиру које је радио у Крушевцу, остајући као професор и директор те школе све до њеног краја седамдесетих година. По укидању виших педагошких школа у Србији декан Филозофског факултета у Приштини позвао га је да предаје Увод у педагогију. Од седамдесетих година до данас, предавао је на овом Факултету општу педагогију, историју педагогије, теорију образовања и педeутологију на редовним, специјалистичким и постдипломским студијама. У статусу наставника овог факултета, пролазећи кроз звање предавача до редовног професора, објавио је 55 радова међу којима су и волуминозне књиге и студије о капиталним питањима педагогије, образовања и културе нашег народа. По наставничком и научном доприносу припада саставу најуспешнијих наставника Филозофског факултета.

О педагошком раду и теоријском обзору проф. Недовића писано је у десетинама рецензија објављених у педагошкој и другој периодици, али и у делима, нарочито у облику цитирања и коришћења радова овог аутора. У *Педагошкој хрестоматији* (Влаховић - Франковић, Београд, 1995), проф. Недовић је најзаступљенији педагог Србије. Његови радови су изазовни и често су били праћени не само подршком већ и критикама, суочавањима педагога на теоријско- критичном нивоу, што је, по свему проф. Недовићу веома омиљен начин комуницирања у науци и педагошкој пракси. Он свакако улази у ред наших најтепераментнијих полемичара у домену образовања и педагогије.

2.

Учионица - лабораторија за непрестано проверавање теоријских и педагошких назора

Недовић је комбинујући рад на факултету са вршењем других одговорних дужности и послова у образовању (директор основне, учитељске, више педагошке школе и завода за унапређивање образовања) стекао драгоцену искуство које му је било од помоћи да непрестано проверава и пропитује уравнотеженост могућности теорије образовања и педагошке праксе. Радио је на свим степенима система образовања - основно, средње, више, високо и успоставио сигурне критерије успешности у оквиру тако различитих сегмената образовања. Такав рад му је помагао да буде инспиративан и уверљив за студенте на Факултету као што је и рад на Факултету појачавао његове критичке и делатне домете у педагошкој пракси. Један је од ретких српских педагога који се непрестано и упоредо бавио педагошким теоријом и праксом, те могуће и из тих разлога био успешан и убедљив како за практичаре тако и за критичке и теоријске кругове у образовању. Одржао је преко 300 предавања на разним скуповима просветних радника у двадесетак градова Србије, укључив Београд, Ниш, Нови Сад, Крагујевац, Приштину. Написао је око 30 рецензија на књиге за објављивање или приказа објављених дела, за избор наставника на универзитетима Србије, докторских и магистарских дисертација. Доприносио је и издавању и уређивању десетак листова и часописа, монографија и зборника радова у својству уредника и члана редакције.

Награђиван је више пута у срединама у којима је радио. Добио је и највећа признања у Србији за рад у образовању и култури. "За несебичан, плодан и дуготрајан рад и стваралачки допринос у ширењу културе народа и народности СР Србије", добио је 12. маја 1976. године "Златну значку" додељену од Културно-просветне заједнице Србије. Скупштина Србије је, као највише признање у образовању Србије, доделила *Повељу* В. Недовићу "за постигнуте резултате од изузетне вредности у области васпитања и образовања у Социјалистичкој Републици Србији" 25. маја 1985. године. Савез педагога Југославије, на VIII конгресу у Приштини, 7. октобра 1994. године уручио је В. Недовићу "Награду "др Војислав Бакић" за животно дело у педагогији" "у знак признања за врхунска достигнућа у области васпитања и образовања". "Просветни преглед" је 29. марта 1972. године наградио првом наградом рад објављен у том листу под насловом "Садржај и методе рада просветних саветника и инспектора" итд.

Делатни распон В. Недовића чини широк опсег интересовања које је потврђено у различитим областима проучавањем и у разноликости објављених педагошких дела. Преко 100 објављених радова, који имају карактер и ниво прилога науци о васпитању, то најбоље илуструје. Та библиографија је постала не само интересантна већ и тражена, и не само од студената већ и у различитим делатностима релевантним за разне домене образовања. Занимљивост и вредност тих радова долази и због околности што је Недовић током читавог радног века, изводио наставу, имао непосредан контакт са ученицима и студентима, радио у учионицама и живео у атмосфери образовања и школе. Учионицу је сматрао неком врстом отворене лабораторије за стална проверавања могућности педагошког утицаја. Учионица је за њега била место на коме се оспоравају или потврђују педагошке концепције и схватања. Могу постати признате и вредне ако су остварене, не оспорене, пред лицем ученика, у учионицама. Тек тако потврђена схватања могу имати и теоријски дигнитет. Тиме су његова педагошка схватања добијала у јачини и уверљивости, а његови радови у егзактности и апликативности, којој скоро нема равна у нас.

Он је написао дела која несумњиво улазе у ред остварења која чине највиша достигнућа педагошке литературе у Србији нашег времена. Таква су, примера ради, дела *Нарав наставника*, *Педагошки погледи Јована Миодраговића*, *Педагошки огледи Сретена Аџића*, *Прилози теорији образовања*, *Епоха основне школе* итд. Прилози теорији образовања, написани на овом факултету и за потребе студената педагогије, са неколико радова исте одређености и тематике, али објављене ван ове књиге, што би укупно чинило једва 200 страница, несумњиво је озбиљан и изузетан домет обликовања и систематизације једне аутентичне теорије образовања у Србији.

У трилогији проф. В. Недовића посвећеној, са три студије, Јовану Милидраговићу, Сретену Аџићу и Владимиру Грујићу, аналитично и критички су сретена схватања три аутентична, изворна педагошка приступа у Србији XX века. Та три рада свакако чине један од најзначајнијих прилога историји образовања и науке о васпитању у српском народу, као што су и несумњив израз нивоа и садржаја педагошке културе која је обележавала подручје Србије од краја XIX до 80- их година XX века. Ти радови су израз изузетне радозналости, истраживачке упорности и културе аутора.

Проф. Недовић је са највећом упорношћу истрајавао на узајамном подржавању и подстицању педагошке теорије и праксе образовања. У том ракурсу је истраживао и односе, уобличене као сегменте реалне теоријске заснованости образовања и васпитања у нас. При томе је имао у виду уенике и наставнике наспрам услова и могућности педагошке праксе датог времена и сличних прилика. Пракса је извориште сваке, поготову педагошке теоријске мисли, полазиште праве учености која погодује различитим структурама ученика - од оних са приметним тешкоћама у учењу, преко најмасовнијег састава оличеног у типичности и просебности, до најсрећнијих и најузвишених наговештаја и ницања раних високих домета духовности ученика. школа је одвећ наглува за такву осетљивост за сличности и разлике међу ученицима, што се може узети као позив наставницима на непрестано и интензивно усавршавање како би могли изаћи у сусрет радозналој природи деце и омладине.

Свет данас има знања и средстава за избор и обликовање будућности човека. Цивилизација и култура их стварају и баштине миленијима, чинећи их доступним детињству и младости управо кроз школу. На пригодан начин све се то изручи пред наставнике и учбенике који ће се ослоњени на мудрост минулих генерација окренути у животу добру, лепоти, истини или злу. Могуће су све алтернатије, што чини улогу школе изузетно скрупулозном, а посао наставника најплеменитијим слојем човекове културалности. Проблем, по свему, није толико у знању и способностима, у домену људских својстава које зависе од природе и услова, колико су масивне тешкоће у начину и путу формирања људи, чему у највећој мери служе педагогија, образовање и васпитање. Строгост са којом проф. Недовић на томе истрајава не би била тако уверљива, да он није у дневној пракси и одговорностима за педагошки рад своје хипотезе проверавао у непосредној пракси образовања, најчешће као наставник, као директор школе и завода за унапређивање образовања и васпитања. Он није прихватао позицију директора школе, ни завода, без наставе, изван матице дешавања у школи. Научност је у образовању највише нарушавана провизорним, логички и закономерно неутемељеним сусретима различитих учесника који испуњавају педагошку стварност. Низ ту пирамиду учесника, чије је теме директор, ученици базис, наставници странице, сатирани су се многи научно незасновани покушаји и провизоријуми. Математичком тачношћу морају се предвиђати и подстицати, организовати и водити процеси

образовања, посебно поучавања да би школа била управљена ка бољем свету и извеснијој сутрашњици.

По обрасцима и начину мењања педагошке праксе, упркос већој познатости његових теоријских назора, проф. Недовић је био запажено присутан у педагошкој, па и у другој периодици и списатељству. Извесна уопштавања тог доприноса вршили су у својим објављеним прилозима Б. Влаховић, Ј. Марковић, Б. Василев, К. Илић и други. За илустрацију утисака које су истицали посетиоци, на пример основној школи у којој је радио, из Србије, Хрватске, Словеније, Црне Горе, Македоније, затим из СР Немачке (Минхен), Пољске (Зелена Гора), Грчке и тд. наводимо речи једног посетиоца, иначе нашег познатог песника и новинара "Просветног прегледа", Крстивоја Илића. "Просветни преглед" је 13. јануара 1978. године објавио прилог о посети Основној школи "IV краљевачки батаљон" у којој је управо проф. Недовић био директор од 1974. до 1980. године, разуме се, истовремено тада и доцент на Филозофском факултету у Приштини. Или је писао:

"Као да је реч о бајци, на такву помисао наводе први утисци приликом посете школи "ИВ краљевачки батаљон" у Краљеву. Или о експерименталности. А није. Једноставно ту је све у функцији живота и васпитања, у једном реалном, дубоко осмишљеном прегалаштву колектива који се уздигао до поноса... Кад сам на ово подсетио мог саговорника, директора школе, професора Велизара Недовића, тог заиста необичног, неуморног истраживања на пољу просвете, и више, правог фанатика... Започео би најпре од људског срца, од слободе коју овде имају ученици... овде ником ништа није забрањено... пролазимо ходницима, од првог до последњег спрата, тим сјајним, чистим вртovima у којима као да је засађена чистоћа, украшена цвећем, вазама и тишином... Наставници креирају сваки час увек на нов начин..."

Уносећи ове редове, аутор се једва уздржава да рад у тој школи илуструје са још сличних утисака и оцена, па и сопствених, јер је и сам имао задовољство да борави у школи "IV краљевачки батаљон" у Краљеву, односно код проф. Недовића као директора школе и истовремено проф. Филозофског факултета у Приштини. То је био прилично усамљен, чак изузетан случај у читавој земљи.

У педагошким схватањима, јос више у педагошком раду проф. В. Недовића, није тешко уочити европска педагошка полазишта и критеријуме научности. У његовим радовима читалац ће се срести са каткад и ентузијастичким интерпретацијама хуманистичке европске педагогике и са изворима учења о васпитању развијеног у немачкој класичној идеалистичкој филозофији. Чини се да је Недовић педагог који је у нас, међу генерацијама педагога Србије крајем XX века, највише инсистирао на тој вези балканске и европске, посебно Немачке педагошке науке и културе. Томе иде у прилог не само његово познавање већ и интензивно и критичко коришћење педагошке литературе на немачком и енглеском језику.

У нас је било педагога који му у томе нису давали за право. Али је утисак сасвим други, ако се прочитају претходно већ поменуте студије о Миодраговићу, Ацићу, Грујићу, о иначе омиљеној тематизацији у педагошком стваралаштву и списатељству проф. Недовића. Интересовање за европску, посебно немачку педагогију и филозофију, употпуњавало је представу о интелектуалцу Србије прошлог и овог века, чије је образовање обично почињало у Србији, достигало највише домете на страни, најчешће у Немачкој (што се делом односи и на проф. В. Недовића). То је био пут многих интелектуалаца и педагога Србије који су филозофско-педагошко образовање стицали

и потврђивали тамо, упознавали координате савремених теорија и система мишљења настојећи да га, више или мање критички, примене у својој земљи. Примењивост је мерило вредности таквог сазнања, јер нису најбољи они који се диче највишим школама завршеним по Европи, већ они који су највише постигли у свом народу, који су та европска сазнања могли оваплотити за добро сопственог народа, детињства и младости. Народосни, односно српски аспект образовања, едукацијска судбина деце и младежи балканских Срба, предмет су проучавања проф. Недовића из ранијих вррнени, чак спадају у најраније његове радове, какав је "школство и васпитање у Санцаку за време Турака (1459- 1912)" из 1957. године и "Епоха основне школе" и други. Он никада није остајао само на историји, већ је увек историјску материју тако презентирао да ова подстиче на проширивање истраживања. У том смислу су текли и његови почети, када је скоро у пакету са предњим објавио више радова који повезују историјско, савремено и актуелно, што је несумњиво показано његовим радовима "Лексичко благо санџачког детета" (Загреб 1956) и "Проблеми моралног васпитања у заосталим крајевима" (Београд, 1957).

Сличан је методолошки поступак био и у проучавању и обради Миодраговића и Аџића, којих је свакако у нас најбољи познавалац управо проф. Недовић. Уз европску Недовић је нашем читаоцу педагошких радова понудио и предочио једну колосално убедљиву и рафинирано предочену, колико европску, толико и националну, овдашњу, народну педагошку хеременутику. Уверени смо, за свакога ко је ишчитао хиљаде објављених страница проф. Недовића то не би могло бити спорно. Никада није избегавао ризик да отвори сва питања која су кореспондентна са педагошки актуелним питањима ситуације и развоја у нашој земљи.

2.

Избор из радова

У већ реченоме налазимо довољно разлога за илустрацију, са неколика извода, начина мишљења и писања проф. Недовића.

Међу првим појмовима, које педагози са разлогом избегавају, нарочито од 1918. (после уједињења), и још више од 1945, након стварања ФНРЈ, јесте *српство*. Појам веома факултативно, каткад и произвољно, тумечен са познатом нагнутошћу његовог значења према панславизму на једној и национализму на другој страни, какав је случај код више српских педагога XX века. Зачењски незаобилазан, садржином богат и увек актуелан тај појам, нарочито с обзиром на његову улогу у моралном васпитању, посебно у неговању завичајности, родољубља и сл. *српство* је појам који има полазно значење за даље разматрање многих других педагошких појава и појмова па и за препознавање места које извесном педагогу и интелектуалцу припада како у домовини тако и Европи и свету. Ево како га схвата проф. В. Недовић.

“Српство” је по некима ознака за духовни амбијент у коме су остварени богати научни, уметнички, градитељски итд. садржаји, у коме је оваплоћена одређена култура. Мало је народа који су тако снажно призивање прошлости узимали као знамење борбе за будућност, народа чији су идеали то то је једном већ било. "Српство" јесте одбрана прошлости од заборавља, али и усхићеност прошлим идеалима, већа него што је способност да се одушеви визијама о будућем. "Српство" се, поготову збивањима у XX веку, немеће као филозофија, као културни и историјски појам, као драма чији јунаци нису само личности већ народ. По томе је српство образац живота али и образац патње

због историје и посебности, вечне потребе за обновом, за "васкрс" државе, слободе, вере... Управо из тих разлога и тражи се ослонац у оној врсти духовности која је израз родољубља, онај део политичког мишљења на коме се може засновати јединство политичких погледа и активности. Зато се овде и инсистира на појму *српство*, могуће више него што би оно могло бити критеријум просветне политике. Чини ми се да је једино родољубље, однос према отаџбини и своме народу, могао бити кохезиони елемент сусретања различитих становишта у српском народу, одлучујућих за његово учешће у драматичним светским збивањима у првим деценијама XX века." (Педагошки огледи Сретена Аџића, стр. 39, 1998).

Сличан је приступ проф. В. Недовића и другој, у нашој педагогици веома ретко обрађиваној теми – просветна политика, са научно педагошког становишта. Та тематика, незаобилазна за сваки иоле озбиљнији педагошки пројекат и за позицију образовања у било ком друштву, у нас је, (и не само у нас) током XX века силно оптерећивана идеолошким и квази-политичким разматрањима. Зато и неће измаћи пажњи проф. Недовића:

"Просветна политика је, у оном делу у коме је била домен владавине, функционисања државне управе, односно ниво сврставања људи око различитих политичких становишта и акција, потврђена као неизмерно динамична, понекад и са крхким политичким темељима, несигурним мерилима њеног потврђивања у животу српског народа. Но, просветна политика, схваћена као стратегија образовања, као основа за просвећивање, културно уздизање народа, поготову његове деце и омладине, као рад школа, обезбеђивање и усавршавање образовања и васпитања, имала је конзистентности и одржавала се као изузетно позитиван елемент у развоју српског народа..."

Политички приоритети Србије у деценијама крајем XIX и на почецима XX века, нису били на страни образовања и васпитања. Било је одвећ егзистенцијалних терета, па и неприлика, било да су долазиле из спољних извора или настајале на унутрашњој политичкој сцени Србије.

Истакнути педагози су у тим приликама истицали друштвену, развојну улогу образовања, сада не више као ехо просветитељства из XIX века, већ у смислу схватања образовања као битног елемента развоја друштва, као услова за извеснију и бољу будућност, као способности једног социјалног миљеа да се, на основу знања и стваралаштва, масовне примене тековина науке и технике у животу народа, трансформише у нове социјалне и развојне програме XX века." (педагошки огледи Сретена Аџића, стр. 40 и 41, 1998).

У радовима проф. В. Недовића наилази се и на синтезе које заче веома коректан ниво тумачења стања на српској педагошкој сцени у ширим временским интервалима који прелазе границе векова. Он пише:

"Током протекла два века, кристализовало се научно-педагошко мишљење на којем је требало, и данас треба да се заснива педагошка пракса. Може се издвојити то становиште настало на почетку XIX века у учењу чувеног швајцарског педагога Х. Песталоција и не малобројних његових следбеника. Препуштајући Женевљанина заборава, друга половина XX века је, и упркос њему, заснивала педагошко учење, теорију школе и теорију образовања, на задацима васпитања који су систематизовани и учвршћени у концепту марксистичке педагогике – тоталан, свестран, многостран итд.

Човек, ситуиран у неколико теоријско-педагошких равни – интелектуално, морално, естетско, физичко, каткад и радно, техничко (радон-техничко) васпитање. Тиме је успостављена нека врста компромиса између несагласних, па и супротстављених педагошких погледа и сазнања у филозофији, психологији, антропологији, социологији и сл. Иако је то била основа више него полувековне садржинске и значењске структурализације педагогике, теорије васпитања, није се стекло довољно научних разлога да то становиште и опстане у науци о васпитању, да се дефинитивно у науци и школској пракси потврди у мери у којој је било прихваћено, у XX веку, управо због своје упрошћености. То је била социјалистичка херменеутика, не и марксистичка, јер је за тако надахнуте педагоге изостао ослонац на Маркса, за толике деобености човека, иако је то Маркса несумњиво заокупљало...

Као сазнање, као науку, педагогику није било могуће засновати на политичким пројектима и на идеолошкој аргументацији а да ова не изгуби дигнитет науке. Уколико се, на другој страни, има у виду развој теорије образовања и школе у грађанском друштву, аргументација у прилог њене научности, започета са Хербартом и његовим тако бројним следбеницима на старом континенту, као да није била довољно убедљива за педагошке ствараоце XX века. Упркос смештању управо педагошких становишта у оквиру државне политике у образовању, та филозофија образовања и васпитања није била довољно мотивирајућа за људе који у пракси остварују такве циљеве, нечела и сл. Педагогика је остала, не само равнодушна према таквим концепцијама, већ је постала одбојна, критичка, ако није могла дати више од тога, била је смела и способна да одбаци тако понуђене обрасце као несолидне." (Педагошки огледи Сретена Ацића, стр. 112,113,114, година 1998).

Проф. Недовић је трагао за суштином, за битним одредницама васпитања и образовања, чиме се једино могу употпунити и обогатити предмет и садржај науке о васпитању. За њега ипак:

"Домет и начини педагошког мишљења ни данас није на висини, јер висе артикуцише домен прагматичне употребе способности, него ли што успева наћи ефикасне покретаче и изазове који би измамили, извукли напоље неизмерно и неограничено богатство из иначе загонетне затворености најспособнијих. Нема ни данас педагошког теоријског мишљења које довољно разуме шта ученици могу, нити педагошког обрасца који отвара пут у радосни живот свим могућностима савременог човека. Природа човека није неотклоњиво ускраћена редуцирањем могућности у односу на способности. Увек је могућа успешнија, боља концепција васпитања и образовања, јер је и то подручје потврђивања тог процеса, коме нема граница, поготову оних које се дају постављати ускраћивањем стваралачког делатног хабитуса појединаца. Свако може испричати своју причу о томе зашто није постао то што је могао бити и што је тек накнадно, са ненадокнадивим закашњењем уочио. На листи "криваца" и проскрибованих узрочника неуспеха и накнадног незадовољства собом, прво се налазе родитељи, затим школе и наставници, потом свет осталих чинилаца који су типовали на појединца, нарочито његових узора. Све институције и најјачи вредносни критеријуми које те институције носе, за чудо су сасвим немоћне када треба проширити распон образовања и реализовања човекових потенцијала. Институције одраслих, поготову оне са педагошким предзнаком и одговорностима, скоро да су недовољне и немоћне, чак и када само треба идентификовати најбоље... Малишани у клупама имају своје природне механизме за распознавање ко је шта у ђачким клупама и у томе, какав педагошки парадокс, сасвим сигурно мање греше од својих наставника. Своју супериорност деца убедљиво заслуже, каткад на веома тешком бојишту безобзирне конкуренције дечјих

способности и неумољивог генетског сценарија, при чему су признања бољим од себе – у игри, учењу, раду... без охолости и сениорске нетрпељивости... Ученици се претежно смештају у ранг стандардне већине, чиме је та већина веома задовољна, као што и свако искакање из тих стандарда, у висине едукацијски неограничених потенцијала, нормалним припадницима стандардног састава ученика, најчешће веома импонује...

То светло инспирација надлета школе, забавишта, универзитета, тако да царство младалачких обећања далеко надмашује свет остварених људских потенцијала. Систем образовања ма колико наводио младе на пут повишених аспирација, истини за вољу, исто толико, по некима и далеко више, сужава и редукује те аспирације, у том систему заробљених ученика, заробљених нормама и правилима стандардизације и *упросечавања*. Зато "зелено доба", заробљено у систему образовања "чека слободу што лежи пред њим" (Е. Блох, 1978). Та слобода је заправо у неисцрпној игри околности и способности, при чему се на чудесан начин могуће преобраћа у стварно и стварносно у могуће." (Васпитање у распону могућности, стр. 266, година 1993)

Нека битна питања стратешког препознавања токова савременог образовања и васпитања, такође су у последњим годинама XX века (1998), била тема за теоријско промишљање проф. Недовића. У том смислу он је писао:

"Амбициозни програми развоја образовања у XX веку, предвиђања за XXI век и поуке и поруке из прошлости образовања, предмет су интензивних проучавања у свету, то више што су одређени региони развојно више инволвирани, они где се траже пројекти и где се сазнајно продире што дубље у свет сутрашњице. Упркос свим настојањима, образовање је делатност недоступна, несавладива и за најоптимистичкије сазнајне ентузијасте, због чега је Карл Манхајм (К. Манхеим, 1956) и поставио чувену констатацију – је ли могуће "да је управо онај део људске делатности од чијег схватања зависи наша судбина до те мере непробојна да му наука не успева одгонетнути тајне"... (Директор школе – настава и наставници, стр. 25, година 1998). Школа, савремен педагошки институт, социјални и духовни нуклеус масовног образовања и васпитања свих припадника генерација које се спремају за улазак у неко сутра, за живот после XX века, разуме се, трага за што аутентичнијим и што веродостојнијим смислом света који долази... Настаће школска, педагогизована слика о будућем, о нормама које тамо вреде и које долазе из живота и дворишта малих школа. Живот ће их драматично проширити, не признајући у XX веку ни границе континента, ђачких визија и идеала пониклих у клупама и насталих на дидактичким играчкама и илустраторима типа школских компјутера, "златних" књига, цртанаца и неуморних предавача из учионица." (Директор школе – настава и наставници, стр. 24, година 1998).

Савремена школа је, у схватању проф. Недовића, институција широког одређења и примарно одредиште културе. Наиме:

"Школа је огледало односа окружења школе и школе са свим различитостима које чине то окружење. Тај однос је једно од битних мерила нивоа опште културе, а школа одредиште културног утицаја, према некима и средиште, култури центар средине одређеног нивоа развијености и разумевања средине за ситуацију детињства и младости. Но, то што се догађа у учионицама заиста је својеврстан ватромет инкултурације, некада и веома компликован модел сусретања и суочавања различитих културних инспирација наставника, образаца културе ученика, донетих из породица. Но, ту се заснивају и обрасци јавне и културалне комуникације наставника и ученика, педагошки укрштених са изворима сазнања у настави, садржајима образовања,

средствима и каналима дидактизованог комуницирања у учионицама, лабораторијама, кабинетима и другим местима поучавања. Тај комплекс појава и означавамо као домен педагошке културе... "Директор школе – настава и наставници, стр. 26, година 1998)

Ученик је посебно уочен као одредиште и предмет педагошког промишљања у овом контексту.

"Ученик је слушалац са малим могућностима да бира понашање у учионици, дијалог и разговор, полемику и диспутацију, пленумску грају, задиркивање и хеуризам. Када год зажели наставник све може прекинути утилитаризованим манирима понашања некога ко све зна, ко не страхује од грешке, од незнања, од обзира према становишту другог. Тако наставник постаје чинилац дезинтеграције света младих, сабијених између зидова учионице, омеђених вољом наставника". (Директор школе – настава и наставници, стр. 34, година 1998)

На самом крају XX века, иступајући у својству првог референта на IX конгресу Савеза педагошких друштава Југославије, 11. маја 2000. године, проф. Недовић је уочио нека онтички значајна питања образовања и науке о васпитању. Између осталог он је у тој прилици рекао:

"Данас на образовање и васпитање битно утичу питања рата и мира, политичког амбијента у сусрету векова, развоја и привреде, јавних служби, плурализма у организацији живота и демократије. Ту су и старе онтичке и антрополошке загонетке – шта је човек, како настаје, какав јесте и какав може бити? Како човек ствара слику о себи, између стварности и уобразиље, неуморно ради на тој слици, на себи. Пази на свет и држи до мишљења других, али све чини да буде сопствено дело, не препуштајући кичицу самопортретисања ником, па ни педагозима! Таква питања лако се стављају у контекст васпитања и образовања, али не са обавезним учешћем педагога. Према незнатним правима од њих се тражи висока одговорност. Исправност и снага наших одговора на питања задата у животу зависе од усредсређености педагога на праву ствар. Таква су питања – постајемо ли свет који се боји школе, свет чија моћ над природом постаје све видљивија, али моћ над човеком, над собом, над делом природе, над свешћу и савешћу, као да збуњује савремене педагоге, чини их немоћним! Ако је школа једне дидактичке линије, барокне и рационалистичке, каква се данас још увек, одржава испала тако лоша, школа са одвећ неодмереном и китњастом слободом дидактичког израза, са доминантном учионицом као реторичким полигоном, са пултом неизоставне говорнице (катедре) у свакој учионици, таблом и кредом..., шта ли нас у школи сутрашњице чека, када неке њене моћи измичу контроли, неке силе образовања постају неограничене, неки путеви младости несавладиви?" (Образовање на размеђи векова, стр. 4). И даље:

"Образовање је у XX веку постало облик и подручје глобалне интеграције савременог света, општеприхваћен светски систем, али знатних разлика од земље до земље. Управо је образовање један од најјачих доказа о јединству цивилизација, култура, начина учења и обликовања људи данашњице. Оно је један од начина приближавања људи, култура, народа, упркос толиким, не само географским, етничким, већ и развојним, техничким и технолошким разликама међу земљама и регионима света..." (Образовање на размеђи векова, стр. 10)

Педагог уочава неизвесност позиције образовања на прагу новог века и новог миленијума:

"На крају XX века исказује се недовољност миленијумски усавршаване талмудистичке и александријске, касније гутемберговске традиције за савремену организацију образовања. Као да је на помолу крај скриптивне и наративне школе. Наше време најављује дигиталну школу која и у биогеном смислу, поготову у психолошком, истражује сасвим другачије основе и полазишта од класичних домова за учење и образовање. Нови извори мотивације, дубљи разлози образовања и ефикаснија технологија из темеља померају одомаћену синтагму, довољну током неколика века за одређење школе као интелектуалистичке, меморичке, когнитивистичке и репродуктивистичке установе чија је најважнија улога "стицање знања".

Из ракурса појавности у образовању, у хоризонтима нашег времена, одиграће се сусрет, повући нека граница, размеђе векова и епоха, које су учествовале у припреми XXI века, свакако са оним доприносом који је нацивео епохе и савладао разноврсне отпоре... У предворју XXI века, ступајући тамо, улазимо са образовањем, са школом која није мање обећавајући и мање перспективна и просперитетна од фабрике, касарне, поште, тржнице, од других потенцијала неопходних за живот савременог човека.

Нови век – нова школа! Ништа природније и ништа неочекивано. Но, одвећ поједностављено за сложене околности развоја друштва, за неслућене развојне могућности личности и људских заједница у XXI веку." (Образовање на размеђи векова, стр. 18)

У нивоу разматрања улоге науке о васпитању, аутор се пита: "Да ли педагогика какву смо имали у XX веку, може бити довољна за предстојеће задатке образовања? Може ли бити његова теорија, његов путоказ? Који је најбољи начин да се педагогика развије у савремену теорију школе, теорију образовања, да предводи процесе у овој области, предвиђа и осветљава токове образовања?" (Образовање на размеђи векова, стр. 30) Одговор проф. Недовића на оваква питања гласи у истој прилици:

"Недовољно познавање и осавремењивање знања о педагошким теоријама, не ретко је компромитовало напоре за променама у образовању XX века... Развијени системи образовања, и њихова друштва, непрестано пазе на педагошки аспект дешавања, цене објашњења педагога, јер изостајање таквих тумачења одређених појава, сасвим сигумо умањује ефикасност напора који се у друштву предузимају. Ако не на нивоу теорије, провокатибилна питања се разматрају у границама доступних сазнања. ..." (Образовање на размеђи векова, стр. 36)

Проф. Недовић само у таквој повезаности теорије, науке и друштва, види значење педагогије и смисао учења о васпитању уопште, што је са теоријском ерудицијом разматрао у књизи "Прилози теорији образовања" (1991). чак и дефиницијско одређење педагогије он види у таквој функцији у животу друштва. За њега "Само у том смислу педагогика јесте један теоријски систем. Логичко-теоријска структура, која сазнањем повезује педагошке појмове и категорије, педагошке чињенице и законе, образовање и васпитање као вредности и као вредносне претпоставке формирања човека, али и праксу и процес образовања, педагошку традицију и баштину духовног стваралаштва. Педагогика је начин и ниво промишљања педагошке ствамости, потврђено научно сазнање о појавама, процесима, организацији педагошког рада. Педагогика је, истовремено, самосталан научно - теоријски систем, разуђен и ситуиран у више

научних дисциплина у којима се обрађује деловање традиције, тековина културе и цивилизације на околности формирање човека сагласно циљевима и задацима одређеног друштва, времена, теоријске и вредносне концепције." (Прилози теорији образовања, стр. 11)

У конституисању педагогије као теорије и као научног система, битно је постојање трајности и континуелности тог сазнања, карактер и природа стварности коју ова покрива, али и препознавање појава које објективно јесу и које чине предмет ове, не које друге науке. У том смислу у круг обележја научног педагошког сазнања, проф. Недовића пре свега има у виду:

"Нужност је елеменат, својство педагошке законитости, које је било највише оспоравано. Има аутора који сматрају да је највиша законитост педагогике у непостојању законитости, у изосталости могућности нужног повезивања појава и односа. Напротив, то су веома отворени процеси и појаве које се опиру предвидивој, неизмењивој нужности. У педагошкој стварности нужност је у расту ученика, у променама њихове унутрашње структуралности, у својствима личности, али нужности нема у избору педагошких приступа и у функционисању маргиналних односа и зависности у иначе веома релативно обележеној стварности васпитања. Нужност се, евентуално може манифестовати у неистовности, различитости и сл. васпитања сваке јединке, у непоновљивости процеса и у нивоу сазнања педагошких појмова. Управо такав приступ упозорава на превелику аналогију у схватању нужности у природним наукама, која тамо има често облике манифестовања неизмењивости и која је веома евидентна (рађање, умирање, рашћење), ригидна, неизбежна. За разлику од таквог, флексибилније је појимање нужности у друштвеним наукама и у науци о васпитању. Карактер нужности у њима је сасвим другачији. Дете се не мора васпитавати како је и рођено, истом неизбежношћу збивања на одређени начин, рецимо, главом према вани при рађању. Васпитање није нужношћу одређено као процес који се не да креирати, обликовати сагласно различитим утицајима и зависностима. Оно је у светској пракси постало неопходан елеменат развоја друштва, те заиста јесте нужно у оном смислу у корн је нужна култура, цивилизација, уметност и сл. Васпитање је нужна претпоставка за настајање, формирање човека одређеног времена, епохе, друштва, што нужност у педагогици чини другачијом од оне која се директније манифестује у природним наукама." (Прилози теорији образовања, стр. 51, година 1991)

Проф. Недовић има у виду извесне тешкоће педагогије, које се налазе у оспоравању овој могућности да се теолошки одреди, јер педагог не одређује циљеве васпитања већ се према њима одређује, након што су утврђени на неком другом месту (на пример у политици, идеологији, култури, у каквим цивилизацијским институцијама). Ова врста супротности и контраверзи у теорији образовања постаје нарочито оштра када се суочи са вредносним основама формирања савременог човека, поготову са потребом да се и образовање види као битна карика у ланцу система вредности. "Образовање не само што није вредносно неутрално, већ се њиме могу увећавати вредности и смисао живота... Као што није прави, природни живот, педагошка пракса није ни прави вредносни медиј. Она је пре предворје вредности, проверавање критеријума њиховог избора, наслућивање и уочавање извесне вредносне имагинације и навођење на понашање сагласно вредностима. Школа више излази у сусрет сазнањима него ли вредносним садржајима... Наиме, у процесу васпитања и образовања није само интересантно како нека ствар вреди већ и пут како се она прихвата, усваја. Како вредност ин потенциа, у процесу образовања постаје остварена вредност? Парадоксалност тог процеса огледа се, како у постојању средстава принуде,

ограничавања, али и подстицања, саветовања, упућивања, па и у томе да се у педагошкој пракси морално васпитање остварује методама спречавања, присиљавања, забрањивања... Тако се намеће питање је ли школа вредносна заједница коју чине ученици или она "чини" ученике? Таквим дилемама погодује веома развијен едукативни инжењеринг који сопственост ученика види само у његовом изражајном ансамблу, познатом као давање одговора, добијање оцена, начин слушања предавања итд. Чак и на најрафинантнијем делу образовања, презентацији нових знања, постоји за ученике један одговор - учити! Учити све, па и вредности, на пример правичност, слободу, стваралаштво, што је веома неизвесно." (Прилози теорији образовања, стр. 89) Напокон, "У том процесу човек се реализује као биће које стиже знања, заузима ставове и усваја вредности" (Прилози теорији образовања, стр. 90) те човек и јесте јединство све три могућности, не жртва, ма како смисленог утицаја током усађивања само једне од њих.

Једва коју годину раније (1997) објављена је књига проф. Недовића: "Нарав наставника". Књига скоро да почиње (други пасус, страна 11) констатацијом: "Образовање је велика школа истраживања, а наставник је један од најнеизвеснијих објеката ученичке радозналости. Ученик гледа своје наставнике широм отворених очију..." (Нарав наставника, стр .11) Занимљива је констатација да је педагогика која се заснивала на законима дијалектике, посебно на борби и јединству супротности, била учење које се клонило супротности." ... упркос различитости назива (социјалистичка, марксистичка, самоуправна, пролетерска и сл.) то је била педагогика без конфронтација, са симулираним супротностима, догматична, заташканих противстављања, идеологизована. Зато постоји опасност да се одложи критички суд о образовању које смо имали, да се застане над могућностима критичке педагогике... без добрих и стварних идеја за будућност, позивајући се више него други на долазећи нови век и нови миленијум." (Нарав наставника, стр. 15)

У систему образовања, према проф. Недовићу, који смо изабрали, наставници одавна нису били приоритет. Полазишта у промене и реформе у нас су декларисана резолуцијама, закључцима, ставовима, често изван образовања да би била обзнањивана законима и другим прописима, силином државне власти и политичке моћи. Када је државна управа озаконила модел образовања, њему су привођени сви његови учесници, што је свакако било најбољније за наставнике и ученике. Не само зато што се у школи одвијају процеси и обављају послови који не трпе изненађења и провизоријуме већ и из разлога што су несагласности између науке, политике и идеологије често биле одвећ велике да би се из тог правца вршила побољшања у образовању.

Било је у нас педагога који су знали да веома развијени системи образовања раде управо другачије. У развијеним земљама Европе каткад деценију две проучаване су и припремане промене које су могли схватити и остварити наставници, прихватити их и применити у својој школи. У наставницима је одговор на сложена питања смештања ученика у школи, али и смештања школе у друштву и својој средини. Тешко је назначити ко би то могао учинити боље и са више компетенција од наставника. У том смислу проф. Недовић је на преко 500 страница текста студијски, местимично до перфектности и на егзактан начин, изложио сопствена проучавања и проучавања других, нарочито из Европе и Америке, личности, улоге и компетенција савремених наставника, чиме се наша сазнања у том домену могу равњати са оним у најразвијенијим земљама данас.

Педагошко стваралаштво проф. Недовића, имајући у виду његов рад у школама, на универзитету, у институцијама за унапређивање школства и усавршавања наставника, представља целовит, плодан, и у нашим проучавањима у оквиру науке о васпитању, незаобилазан учинак који је имао значајног утицаја на развој образовања овде али и на сазнајно обогаћивање науке о васпитању и образовању. То стваралаштво и тај допринос развоју науке у нас јесте не само примећен већ ће представљати и научно - теоријску и критику основу за суд о образовању у нашем времену.

3.

Библиографија

Библиографија објављених радова проф. Недовића има око 150 јединица. Учињено је неколико покушаја да се сачини та библиографија, али не са успехом. Већ објављене три ове листе његових радова нису потпуне. Разноврсна списатељска тематика проф. Недовића причињава изузетне тешкоће, већ данас да би била добро обављен посао. Зато и немамо претензија да у ову библиографију унесемо прилоге међу којима има и веома обимних радова, из домена историје, културе, уметности, новинарства. Овде се ограничавамо на радове педагошке провенијенције, и надамо се да ће овај покушај бити успешнији од претходних. Но, сасвим сигурно овде нису сви, чак ни радови које аутор има, али без потпунијег трагања не може да идентификује све елементе тих радова потребне за уношење у библиографију. Око ове библиографије постоји и једна специфичност, донекле и тајна. Проф. Недовић је био у ситуацији да, иначе као врло млад, студент и професор, објављује неке радове под псеудонимом. Међу тим радовима има и оних који су не само обимни, већ су имали знатан утицај на просветну па и јавност уопште.

Уз ове напомене дајемо ову верзију библиографије, која обухвата само радове из домена васпитања, образовања, педагогике, и не све ни из тих области.

I

Студије, дела, уџбеници

1. *Друштвени аспекти проверавања знања уџбеника (Огледи о проверавању знања)*, Горњи Милановац, 1966.
2. *Dituri Sshogerie per klasen IV te ahkoles fillore (Познавање друштва за IV разред основне школе)*, коауторски рад са проф. др Јашаром Реџепагићем, Приштина, 1974, 1976, 1977, 1978.
4. *Dituri Sshogerie per klasen IV te ahkoles fillore (Познавање друштва за V разред основне школе)*, коауторски рад са проф. др Јашаром Реџепагићем, Приштина, 1979.
5. *Познавање друштва за IV разред основне школе*, коауторски рад са проф. др Јашаром Реџепагићем, Приштина, 1980.
6. *Педагошки погледи Јована Миодраговића*, Врњачка Бања, 1981.
7. *Облици педагошко-инструктивне делатности*, Београд, 1982.
8. *Наставници у усмереном образовању*, Горњи Милановац, 1984.
9. *Образовање и стандарди*, Краљево, 1987.
10. *Прилози теорији образовања*, Краљево, 1991.
11. *Нарав наставника*, Краљево, 1996.
12. *Педагошки огледи Сретена Аџића*, Јагодина, 1998.
13. *Директор школе - настава и наставници*, Београд, 1998.

II

Коауторски радови и периодика

14. „Лексичко благо санџачког дјетета“, *Педагошки рад*, Но 8, Загреб, 1956.
15. „Проблеми моралног васпитања у заосталим крајевима“, *Настава и васпитање*, бр. 5, Београд, 1957.
16. Јединствена општеобразовна школа у сеоским условима, *Настава и васпитање*, бр. 7, Београд 1957.
17. Школство и васпитање у Санџаку за време Турака (1459 -1912), *Настава и васпитање*, бр. 1 и 2, Београд, 1958.
18. Одељења и групе у настави, *Ибарске новости*, 23. ВИ, Краљево, 1961
19. Центри образовања или школе, *Ибарске новости*, 19, В, Краљево, 1961.
20. Просветни радници пали у НОБ- у, *Просветни преглед*, 6. ВИ, Београд, 1961.
21. Абдурахман Ђоровић -Мањо, *Просветни преглед*, 24. ИВ, Београд, 1961.
22. Период припреме преласка на групни облик рада, *Билтен завода за унапређење школства НРС*, бр. 1 -2, Београд, 1962.
23. Димитрије Шипчић, *Настава почетног читања и писања*, *Настава и васпитање*, бр. 1-2, Београд, 1962.
24. Културна стремљења треба да одражавају друштвене потребе средине, *Ибарске новости*, 8. II, Краљево, 1963
25. Подизање опште културе, *Ибарске новости*, 21. II, Краљево, 1964.
26. Оглед о производном раду као фактору васпитања у школи, *Настава и васпитање*, бр. 1- 2, Београд, 1964.
27. Планирање развоја школства, *Настава и васпитање*, бр. 1 -2, Београд, 1964.
28. Кадрови и образовање, *Ибарске новости*, 25. VI, Краљево, 1965.
29. Резултати испитивања знања ученика VIII разреда основне школе у срезу Краљево из математике, физике и српскохрватског језика, *Ревизија школства и просветна документација*, бр. 1, Београд, 1965.
30. Педагошко - инструктивна делатност у Немачкој Демократској Републици, *Настава и васпитање*, бр. 2., Београд, 1966.
31. Усавршавање наставника у Немачкој Демократској Републици, *Проблеми стручног образовања*, бр. 5, Београд, 1966.
32. О педагошко-инструктивној делатности у стручним школама Србије (1945 - 1967), *Проблеми стручног образовања*, бр. 5, Београд, 1968.
33. Структура породице и обим знања ученика, *Настава и васпитање*, бр. 3, Београд, 1969.
34. Могућности ученика путника за постизање успеха у школи, *Наша школа*, бр. 3, Сарајево, 1969.
35. Критеријуми одређивања броја просветних инспектора, односно саветника, *Педагошки рад*, Но 3- 4, Загреб, 1969.
36. Битне претпоставке педагошко - инструктивне делатности у социјалистичким земљама, *Проблеми стручног образовања*, бр. 4- 5, Београд, 1969.
37. Просветно - културне прилике (У књизи: Нови Пазар и околина, стр. 421 - 462), Београд, 1969.
38. Осма година одељења Више педагошке школе у Крушевцу (У књизи: Виша педагошка школа у Крушевцу, стр. 5 - 21), Крушевац, 1970.
39. Педагошко - инструктивна делатност у нас, *Настава и васпитање*, бр. 3, Београд, 1970.
40. О ефикасности педагошко - инструктивне делатности, *Педагогија*, бр. 4, Београд, 1970.

41. Деценија просветно-педагошке службе, Просветни преглед. 7. И, Београд, 1970.
42. Концепција и функција педагошко - инструктивне делатности (магистарски рад на Филозофском факултету у Београду), Београд, 1970.
43. О етичким квалитетима носилаца педагошко - инструктивне делатности, Наша школа, бр. 7- 8, Сарајево, 1971.
44. Концепција средњорочног плана развоја образовања, Настава и васпитање, бр. 1 - 2, Београд, 1972.
45. Краљево као простор за игру, Повеља, бр. 3, Краљево, 1972.
46. Неке детерминанте припреме и избора носилаца педагошко - инструктивне делатности, Педагошки рад, Но 1 - 2, Загреб, 1972.
47. Садржај и методе рада просветних саветника и инспектора, Просветни преглед, бр. 12, Београд, 1972.
48. Образовање према култури и уметности, Повеља, бр. 7, Краљево, 1973.
49. Од државних прописа ка самоуправном образовању, Педагогија, бр. 4, Београд, 1973.
50. Значајан културни догађај, Октобар, Краљево, 1974.
51. Јован Миодраговић - сећања на завичај и детињство - Октобар, Краљево, 1976.
52. У сусрет обимнијем току информација у настави, Наша стручна школа, бр. 5, Београд, 1978.
53. О педагошким категоријама - неке интерпретације и мишљења, Зборник Филозофског факултета, Приштина, 1978.
54. Критеријуми и култура вредновања илустрација у уџбеницима код ученика Основне школе " ИВ краљевачки батаљон" у Краљеву, Повеља, бр. 1, Краљево, 1979.
55. Елементи хуманизације планирања и припремања наставе, Студија хуманистика III , Приштина, 1980.
56. Директор школе на задацима програмирања и педагошке инструкције, Настава и васпитање, бр. 3; Београд, 1980.
57. Васпитање између стваралаштва и обиља, Настава и васпитање, бр. 1, Београд, 1981.
58. Реформа образовања - органски део друштвених и привредних преображаја, Повеља, бр. 1, Краљево, 1981.
59. Образовање и усавршавање педагошких кадрова и васпитање (Реферат на I конгресу педагога Србије у Чачку), Настава и васпитање, бр. 3- 4, Београд, 1982.
60. Простор и поучавање, Педагошки рад, бр. 7- 8, Загреб, 1981.
61. Реализми и геллимеве идео о едукативне не пунен едукативе - асиморе, Схкендија , бр. 7 (15. ИИИ), Приштина, 1982.
62. О сазнајним и доживљаним аспектима илустрација у уџбеницима према избору ученика основне школе (Коауторски рад у збомику: Уџбеник као предмет научних истраживања), Београд, 1982.
63. Продановић др Љубица, Проверите како васпитавате у школи, Настава и васпитање, бр. 2, Београд, 1982.
64. Мушовић др Ејуп на темама о прошлости и садашњости Новог Пазара, Повеља, бр. 1, Краљево, 1982.
65. Задатак и "још нешто", Иновације у настави, бр. 3- 4, Крушевац, 1983.
66. Иновације и педагошка традиција Поморавља, Иновације у настави, бр. 1, Крушевац, 1983.
67. Марксови погледи на васпитање и образовање, Повеља, бр. 1, Краљево, 1983.
68. Маркс о човеку у светлу васпитања и образовања, Педагогија, бр. 1, Београд, 1984.
69. Епоха основне школе, Обележја, бр. 2, Приштина, 1984.
70. Учитељи и стваралаштво (У књизи: Први конгрес учитеља Србије), Београд, 1984.

71. Народносно и национално у заснивању европске основне школе, Педагогија, бр. 1, Београд, 1985.
72. Друштвени и педагошки оквири иновирања наставе, Иновације у настави, бр. 2, Крушевац, 1985.
73. Заснивање основне школе у светлу прихватања народних обележја у Србији и Хрватској, Настава и васпитање, бр. 2, Београд, 1985.
74. Педагошка критика и неки облици иновација у настави у прошлости, Иновације у настави, бр. 2, Крушевац, 1985.
75. Активна школа, Иновације у настави, бр. 4, Крушевац, 1985.
76. Неколико контраверзи у дефиницијама педагогије, Педагогија, бр. 4, Београд, 1986.
77. Планирање и припремање васпитно - образовног рада (поглавље: Сарадња и јединство у планирању и припремању васпитно - образовног рада, В. Недовић), Ниш, 1986.
78. Љубивоје Бајић, Развитак школства општине Врњачка Бања (1869 -1989), Иновације у настави, бр. 4, Крушевац, 1988.
79. Педагогија из аспекта неких дефиниција, Педагог, бр. 1- 2, Приштина, 1988.
80. Вредновање и образовни резултати наставе (У књизи: Вредновање педагошког рада, уредио мр Бошко Влаховић), Крушевац, 1989.
81. Васпитање - погледи и значења, Зборник радова Филозофског факултета, XVIII - XIX , Приштина, 1989.
82. Ненад Бургић, Књига о лепоти и древности кинеске калиграфије, Повеља, бр. 1 - 2, Краљево, 1989.
83. Педагошка енциклопедија И. ИИ (В. Недовић је обрадио 40 јединица у овој енциклопедији), Београд, 1989.
84. Наставнице у образовању будућности, Зборник Филозофског факултета, XX , Приштина, 1990.
85. Стваралаштво учитеља у образовању, Учитель, бр. 33/34, Београд, 1990.
86. Пут јаких трагова, Просветни преглед, 18. XII, Београд, 1990.
87. Драгослав Михаиловић, Критика и разобличавање злочина, Повеља, бр. 1 -2, Краљево, 1991.
88. Директори школа у очима наставника, Директор школе, бр. 1, Београд, 1992.
89. Васпитање у распону могућности, Зборник Филозофског факултета, XXI , Приштина, 1993.
90. Паралелна школа - приступ Драгослава Михаиловића, Иновације у настави, бр. 3- 4, Београд, 1994.
91. Несагласности српске педагогике и српске књижевности (Реферат на VIII конгресу педагога Југославије), 8-10. октобар, Приштина, 1994.
92. Блох Ернст: "Игре на ливадама, фахидиотизам, универзални човек", превод са немачког из књиге Педагогика, Повеља, бр. 3 -4, Краљево, 1994.
93. Лексикографска подршка васпитању, Зборник радова са VIII конгреса СПДЈ под насловом: образовање и људски фактор данас, Београд, 1996.
94. Просветна политика Србије и метаморфозе Николе Поткоњака, Повеља, бр. 3, Краљево, 1995.
95. "За књиге долази нови храбри свет", (Превод чланка Јеремије Кеиплеина), Повеља, бр. 4, Краљево, 1995.
96. образовање - круна савремене цивилизације, Глас Србије, бр. 6, 7 - 8, Краљево, 1996.
97. Прилози за историју просвете у Рашки, Рашка, бр. 31, Рашка, 1997.
98. Учитель између традиције и промена, у Зборнику радова Учитељског факултета, Јагодина, 1997.

99. Академски ниво рада, коаутор у зборнику: Учитељска школа у Херцег Новом, Подгорица, 1997.
100. Сретен Аџић на размеђи векова, Зборник учитељског факултета, Јагодина, 1998.
101. Време промена и образовање др-а Милана Недељковића, Иновације у настави, бр. 1, Београд, 1998.